

VILÁG- TÖRTÉNET

A HUN-REN BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

- **CSOMA MÓZES**
A KÉSŐI KÁDÁR-KORSZAK KÜLPOLITIKAI NYITÁSA
- **NOVÁK ATTILA**
HOSSZÚ MENETELÉS, KIHASZNÁLT KISKAPUK
- **TARRÓSY ISTVÁN**
KÜLPOLITIKAI RENDSZERVÁLTÁS AFRIKAI TEREPEN
- **ISAAC BERSHADY – VÁMOS PÉTER**
„TANULNI JÖTTEK MAGYARORSZÁGRA”
- **SZEMLE**
SCHREK KATALIN, JOACHIM MATZINGER, MIKLÓS DÁNIEL,
PALÓCZ MÁRK, NAGY KORNÉL ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Martí Tibor, Vámos Péter
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László, Erdődy Gábor,
Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Majoros István, Mihalik Béla Vilmos,
Pók Attila, Poór János

TARTALOM

Külpolitikai nyitás Magyarországon az 1980-as évek második felében (Vámos Péter)	325
<i>Tanulmányok</i>	
Csoma Mózes: A késői Kádár-korszak külpolitikai nyitása. A magyar–dél-koreai diplomáciai kapcsolatok létrejötte	329
Novák Attila: Hosszú menetelés, kihasznált kiskapuk. A magyar–izraeli diplomáciai kapcsolatok története a kapcsolatok újrafelvételéig	349
Tarrósy István: Külpolitikai rendszerváltás afrikai terepen. Kapcsolatok a Dél-afrikai Köztársasággal az 1980–1990-es években	371
Isaac Bershady – Vámos Péter: „Tanulni jöttek Magyarországra.” Kínai vendégmunkások Győrben, 1987–1990	387
<i>Műhely</i>	
Demeter Gábor: Az oszmánok és a muszlimok megítélése a bolgárok között a 19. században. A mai sztereotípiák és előítéletek gyökerei	409
Farkas Dániel: Irány Baku! A Dunsterforce története	431
<i>Szemle</i>	
Ukrajna története (Schrek Katalin)	461
László Zoltán magyar–albán szótára. Imperializmus és nyelvtudomány (Joachim Matzinger)	466
Lengyelkérdés – fogas kérdés? (Miklós Dániel)	470
Hitler francia katonái a Szovjetunióban (Palócz Márk)	473
Magyar diplomáciai források az azeri–örmény viszályról (Nagy Kornél)	476

Jelen számunkat Vámos Péter szerkesztette

ISAAC BERSHADY – VÁMOS PÉTER*

„Tanulni jöttek Magyarországra”

TANULMÁNYOK

Kínai vendégmunkások Győrben, 1987–1990

1987. június 16-án Csao Ce-jang (Zhao Ziyang), a Kínai Kommunista Párt (KKP) megbízott főtitkára és a Kínai Népköztársaság (KNK) államtanácsának elnöke magyarországi látogatása alkalmával felkereste a győri Rába Magyar Vagon- és Gépgyárat. Az első számú kínai vezető a gyárlátogatás során megbeszélést folytatott Horváth Ede igazgatóval és megtekintette a gyártósorokat. Az egykorú felvételek szerint Csao nagy érdeklődést mutatott a magyar gyártású dízelmotorok és traktorok iránt. A látogatással egy időben a pekingi magyar kereskedelmi kirendeltség vezetője arról számolt be, hogy újabb 300 darab Rába teherautó eladásáról írt alá szerződést.¹

Az 1980-as évekre a Rába termékei iránti kínai kereslet a két ország gazdasági együttműködésének egyik fontos eleme volt. Ennek volt köszönhető, hogy Csao Ce-jang a magyar–kínai kapcsolatok teljes helyreállítását jelentő magyarországi útja során Győrbe is ellátogatott. A vizit megfelelő alkalmat biztosított arra, hogy Horváth Ede bejelentse, hamarosan 350 kínai munkás érkezik a gyárba, akik „megtanulhatják, hogyan kell kitűnő, a világ bármely táján eladható minőségben futóműveket, dízelmotorokat, autóbuszalvázakat, mezőgazdasági vontatókat gyártani”.² A „vörös báróként” elhíresült Horváth szeme előtt a nagy üzlet, egy Kínában felépülő gyár képe lebegett.³ A kínai együttműködéshez fűzött remények nem voltak megalapozatlanok. A pekingi vezetés ugyanis üdvözölt minden olyan kezdeményezést, amely meghaladta a hagyományos kereskedelem kereteit.

A kínai vendégmunkásokról szóló híreket a magyar gyári munkások azonban nem fogadták túlzott lelkesedéssel. Őket már amúgy is aggasztották a személyi jövedelemadó tervezett bevezetéséről szóló mendemondák és a Rába más gyár-

* Isaac Bershady a Rutgers University – New Brunswick School of Arts and Sciences Department of History doktorjelöltje (111 Van Dyck Hall, 16 Seminary Place, New Brunswick, NJ 08901, isaac.bershady@rutgers.edu); Vámos Péter az MTA doktora, a HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetének tudományos tanácsadója (1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4. vamos.peter@abtk.hu) és a Károli Gáspár Református Egyetem Kínai Tanszékének docense.

1 Kínai vendégeink a győri Rábában és a kocsai Aranykalász Tsz-ben. Csao Ce-jang magyarországi látogatásának harmadik napja. In: *Népszabadság*, 45. (1987) 141. sz. 1., 3. (1987. június 17.)

2 Uo.

3 Horváth, 1990.

egységeiben történő esetleges elbocsátásokról szóló pletykák.⁴ A kétoldalú gazdasági együttműködés kiterjesztése a kínai munkások magyarországi foglalkoztatására számos adminisztratív kérdést is felvetett a munkavállalók és a hatóságok szempontjából egyaránt. Nem volt világos a vendégmunkások jogállása, hogy valóban tanulóként lesznek-e jelen, vagy inkább olcsó munkaerőként számítanak rájuk, és azt sem lehetett tudni, hogy a kínaiak miként fognak beilleszkedni a gyári munkába és általában a magyarországi életkörülmények közé.

Tanulmányunk a kínai vendégmunkások magyarországi alkalmazásának történetét három szinten vizsgálja. Az első szint a nagypolitikáé, amely a foglalkoztatáspolitikai együttműködést a politikai kapcsolatok egy fontos új elemeként tartotta számon. A második az illetékes magyar hatóságok tevékenységének szintje. A kínai vendégmunkások magyarországi foglalkoztatása kapcsán a Külügyminisztériumtól a TESCO Nemzetközi Műszaki Tudományos Együttműködési Irodáig több állami hivatal szembesült korábban ismeretlen problémákkal, amelyek megoldásában szorosán együtt kellett működniük kínai partnereikkel. Szintén idetartozik a hivatalos propaganda, amelynek az volt a feladata, hogy az olcsó kínai munkaerő jelenlétét a szocialista együttműködés és szakmai továbbképzés példájaként mutassa be. A harmadik a mindennapi élet szintje, a vendégmunkások jelenlétének hatása a hétköznapiakra, a kínai és a magyar munkások életére. Ezzel kapcsolatban általában elmondható, hogy a kínai és a magyar munkások napi tapasztalatai nem igazolták az állami döntéshozók reményeit. A magyarok saját gazdasági és szociális biztonságukkal kapcsolatos aggodalmai a kínai vendégmunkásokkal szembeni, rasszista megnyilvánulásoktól sem mentes ellenségeskedésbe fordultak át. A kínai vendégmunkások viszont szociálisan elszigeteltek és nemkívánatosnak érezték magukat, és nem kapták meg az eredetileg tervezett szakképzést sem. Mindezen tényezők együttes következményeként a kínaiak 1990 februárjában, kilenc hónappal a szerződésük lejárta előtt elhagyták Magyarországot és hazatértek.

Tanulmányunk a „szocialista globalizáció” fogalmába tartozó jelenséget vizsgál. A témában egyre több új kutatási eredmény áll rendelkezésre, ami akár új „történeti kánon” kialakulásához is vezethet.⁵ Tomka Béla a térség globalizációját vizsgáló összefoglaló művében arra a megállapításra jut, hogy a „szocialista globalizáció” vagy az „alternatív globalizáció” fogalmát bevezető újabb kutatások szelektivitásuk és az eredmények túlinterpretálása miatt nem támasztják alá az új narratívák érvényességét. Tomka megállapítja, hogy a kelet-közép-európai államszocialista országok globalizációs szintje nem éri el a nyugat-európai államok szintjét sem a kereskedelmi nyitottság, sem az információk és az emberek áramlása tekintetében.⁶ Tomkával egyetértve mégis úgy gondoljuk, hogy a történet számos tanulság-

4 1987. június 15-i információk jelentés. MNL GYMSM GYL X. 415. Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) Magyar Vagon- és Gépgyári Végrehajtó Bizottságának anyagai. Pártbizottsági ülések jegyzőkönyvei, információk jelentések (1968–1989) 538. doboz.; Radio Free Europe (RFE) Situation Report, Hungary: Chinese Premier and Acting Party Secretary to Visit Hungary. München, 1987. június 15. OSA 300–8–47.

5 A témáról lásd például: Mark–Jacob–Ruprecht–Spaskovska, 2019; Zofka–Vámos–Urbansky, 2023; Zofka–Chen, 2023. A szakirodalomról a legjobban áttekintést Tomka Béla kötete adja. Tomka, 2023.

6 Tomka, 2023. 77.

gal szolgál az utókor számára mind a magyar–kínai politikai és gazdasági kapcsolatok alakulása, mind a magyaroknak az idegenekhez való viszonya szempontjából.

Szocialista partnerek, tőkés piacok

A Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) Politikai Bizottsága (PB) 1982. október 26-án határozatot hozott a magyar–kínai kapcsolatokról, amelyben egyrészt értékelte a kapcsolatok alakulását, másrészt kijelölte a kapcsolatépítés irányelveit. A határozat hangsúlyozta, hogy „továbbra is elsősorban a kereskedelmi-gazdasági kapcsolatok fejlesztésében vagyunk érdekeltek”.⁷ Két nappal a határozat megjelenését követően a Külügyminisztérium kínai referatúrája feljegyzést készített a magyar–kínai kereskedelmi forgalom helyzetéről.⁸ A dokumentum megállapította, hogy 1980-ban az 1970-es évek dinamikus fejlődése megtorpant, ráadásul a magyar export „hagyományos”, a magyar gazdaság számára kedvező áruösszetétele megváltozott. A magyarokat különösen az érintette rosszul, hogy a kínai fél beszüntette „nagy volumenű tehergépkocsik, autóbuszok, szerszámgépek behozatalát”, ami korábban a magyar export 40 százalékát tette ki. 1981-ben az éves kereskedelmi forgalom az 1978-as csúcs alig több mint felét érte el.⁹ A forgalomcsökkenés egyik fő oka paradox módon éppen az 1978 decemberében elindított kínai „reform és nyitás” politika volt. Közel egy évtizeddel a szocialista országok felé 1969–1970-ben történt nyitást követően ugyanis Kína a legmodernebb technológiákhoz, gépekhez és berendezésekhez való hozzájutás reményében a kapitalista országok irányába is nyitott. Magyarországnak tehát, ha be akart jutni a kínai piacra, attól kezdve a tőkés országokkal is versenyeznie kellett.

Bár a magyar–kínai párt- és államközi kapcsolatok az 1960-as évek elején bekövetkezett kínai–szovjet szakítás következtében nagyjából jó egy évtizeden át a minimumra korlátozódtak, a mindkét fél számára előnyös kereskedelem volumene már az 1970-es évek elején növekedésnek indult, és megközelítette, majd az évtized végére meg is haladta az 1950-es évek szoros barátsága idején elért szintet.¹⁰ A kétoldalú kereskedelem azonban jellegében különbözött a Kínai Népköztársaság létrejöttét követő évtized kapcsolataitól. A fő ok az volt, hogy az óvatos szovjet–kínai közeledés éveiben Kína a kereskedelmi kapcsolatait már nem kívánta a szocialista világban megszokott keretek között bonyolítani. Először 1979-től csak a nem kereskedelmi kifizetéseket bonyolították konvertibilis valutában, majd miután Kína 1980-ban csatlakozott a Nemzetközi Valutaalaphoz és a Világbankhoz, az 1981.

7 Az MSZMP Politikai Bizottság határozata a magyar–kínai kapcsolatokról. Budapest, 1982. október 26. MNL OL M-KS 288. f. 5/865. ő. e. 38–41. In: Vámos, 2020. 650–656.

8 A Külügyminisztérium IV. Területi Főosztály, Kínai Referatúra feljegyzése: A magyar–kínai kereskedelmi forgalom helyzete. Budapest, 1982. október 28. MNL OL XIX-J-1-j Kína 57 006148/1982. In: Vámos, 2020. 646–649.

9 Lásd a táblázatot a Függelékben.

10 A kétoldalú kereskedelem alakulásának adatait lásd: Vámos, 2021. 458.

évi kereskedelmi tárgyalásokon azt javasolta a szocialista országoknak, hogy a kétoldalú kereskedelemben a klíringelszámolású árucserét váltsák fel a konvertibilis valutában történő elszámolással. A javaslatot a Szovjetunióval szorosán egyeztető, konvertibilis valuta szűkében levő európai szocialista országok egységesen elutasították, de az 1980-as évek Kínával folytatott kereskedelmében így is elsősorban a kapitalista logikán alapuló piaci szempontok játszották a fő szerepet.¹¹ A szocialista országok a kínai piacon a kapitalista gazdaságokkal kerültek versenyhelyzetbe, és a kínaiak preferenciáit már nem elsősorban az ideológiai közösség határozta meg.

A Külügyminisztérium idézett, 1982-es feljegyzésében a kétoldalú kereskedelem fejlesztése érdekében a magyar teendők között első helyen említette a gépjellegű termékek exportjának növelését és az egyezményes áruforgalom mellett az újabb együttműködési lehetőségek keresését.¹² Mivel az export ösztönzése és a versenyképes árak kialakítása érdekében a kínai viszonylatú áruforgalom 1980. január 1-jétől a nem rubelelszámolású viszonylatok között került elszámolásra, a kínai piacra termelő üzemek a nem rubelelszámolással járó összes preferenciát (bérpreferencia, kiegészítő exportjutalmazás) élvezhették, és a kínai exportjuk után is igénybe vehették a különbözeti forgalmiadó-visszatérítést, valamint a termelés-korszerűsítési támogatást.¹³ Mivel Kína 1981-ben jelentősen, alig egyharmadára csökkentette a kétoldalú kereskedelem volumenét, a tehergépkocsik, autóbuszok és szerszámgépek importját pedig leállította, a magyar fél elemi érdeke volt a kínai export növelése oly módon, hogy az a kínai fél tetszését is elnyerje. Mivel a kínai vezetők magyar partnereikkel folytatott tárgyalásaikon rendszeresen arról beszéltek, hogy nekik is érdekükben áll a gazdasági kapcsolatok hagyományos árucserét meghaladó formáinak fejlesztése, a Rába azon elképzelése, hogy a jövőbeni termelési együttműködés érdekében kínai vendégmunkásokat foglalkoztatna, mindkét fél elképzeléseibe beleillett.

A munkásimport terve

A Rába hatékony működését számos belső probléma akadályozta. Ilyen volt a munkások magas átlagéletkora, a szűkülő munkaerő-kínálat, az alacsony fizetés miatti dolgozói elégedetlenség és a gyenge munkafegyelem. A gyár vezetése és pártbizottsága egyetértett abban, hogy a munkafegyelem hiányosságai miatt a gyár termelési eredményei nem javultak. A következő évtizedben fenyegető munkaerőhiányra Horváth Ede már 1979-ben felhívta a figyelmet.¹⁴ Az 1980-as évek elején a Rábánál a problémák oka az alacsony és stagnáló bérszínvonal, a felnövekvő generáció körében tapasztalható érdeklődéshiány és kisebb mértékben a meggyéből való elvándorlás volt.¹⁵ 1980–1985 között a reálbér-emelkedés alig haladta meg az éves

11 A kérdéstről bővebben lásd: Vámos, 2021.

12 Vámos, 2020. 649.

13 Uo.

14 Germuska–Honvári, 2014. 106.

15 Bartha, 2013. 218., 233.

infláció mértékét. A bérek átlagosan tíz százalékkal nőttek, a fogyasztói árak emelkedése pedig kilenc százalék körül mozgott.¹⁶ A Rába részben azért nem kínált versenyképes béreket a fiatal munkavállalóknak, mert a munkabérek alacsony tartásával igyekezett nyereséget termelni.

A termelés bővítéséhez szükséges munkaerőt a gyár vezetése egyrészt a munkaidő szabályozásával, másrészt külföldi munkások alkalmazásával igyekezett biztosítani. 1982-ben bevezették a napi 8 órás, heti 40 órás munkarendet. Ez önmagában mégsem oldotta meg a munkaerőhiányt, nem utolsósorban azért, mert a munkafegyelem továbbra is laza volt.¹⁷ A Rábánál 1986-ban a gyár 17 500 dolgozójából 1200–1300 fő rendszeresen hiányzott, ami a gyár dolgozóinak nagyjából 7 százalékát jelentette. Az arány alacsonyabb volt ugyan, mint a 15–20 százalékra becsült országos átlag, de így is jelentős problémát okozott.¹⁸ A hatékonyság növelése érdekében a gyár vezetése kihasználta az 1987. évi új csődtörvényt, amely lehetővé tette a munkáltatók számára, hogy a kormány jóváhagyása nélkül dolgozókat bocsássanak el, és a felesleges munkaerő elbocsátása mellett döntött. Az elbocsátások elsősorban, de nem kizárólag a magasabb fizetési kategóriába tartozó, nem fizikai munkásokat érintették. 1987 novemberében, ugyanazon a héten, amikor a kínai vendégmunkások megérkeztek Győrbe, a Rába leányvállalataként működő Vörös Csillag Traktorgyár 290 munkástól vált meg.¹⁹ A városi közhangulatot tovább rontotta, hogy a szintén győri – de nem a Rábához tartozó – Rábatext textilgyár is elbocsátott 50 dolgozót.²⁰

A gyár vezetése a munkaerőköltség csökkentése és a megfelelő minőségű fizikai munkások számának növelése érdekében külföldi munkaerőt is alkalmazott. Mivel lengyel vendégmunkásokat már 1979 óta nagy számban foglalkoztattak Magyarországon, főként a bányászatban, az építőiparban és a gépiparban, az 1980-as évek elején a Rába vezetése is úgy döntött, hogy megpróbálkozik a lengyelek alkalmazásával.²¹ 1981 szeptemberében 650 lengyel munkás érkezett a gyárba, akik a dízelmotorok gyártósorain dolgoztak. Bár a lengyelek alkalmazása jelentős költségcsökkenéssel nem járt, ráadásul a vendégmunkásokat devizában kellett kifizetni, a külföldiek magyar munkásokénál jobb munkafegyelmenek és munkamoráljának köszönhetően nőtt a termelékenység és a nyereség. 1985-ben a gyár már 1200 lengyel munkást foglalkoztatott, ami azt jelentette, hogy majdnem minden tizedik munkása külföldi volt.

A lengyelek foglalkoztatása ellenére a betöltetlen fizikai munkás állások száma tovább nőtt, és az évtized közepére elérte a kétezret. Ennek következtében

16 Győr-Sopron Megye Statisztikai Évkönyve 1985, 66.

17 MNL GYMSM GYL X. 415. Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) Magyar Vagon- és Gépgyári Végrehajtó Bizottságának anyagai. Pártbizottsági ülések jegyzőkönyvei, információs jelentések (1968–1989) 525. doboz 2/1.

18 *Daily News* újságcikk: „Labour Discipline, Ethics, Courage.” 1986. május 18. OSA 300–40–1 560. doboz 2.

19 Radio Free Europe/Radio Liberty (RFE/RL) report: The Specter of Unemployment Becomes a Reality in Hungary. München, 1988. február 12. OSA 300–40–2 77. doboz 2.

20 RFE/RL távirat: Hungarian State Enterprise will Fire 50 Workers. München, 1987. január 14. OSA 300–40–2 77. doboz 2.

21 A lengyel vendégmunkások korábbi magyarországi alkalmazásáról lásd: Kovács, 2008. 73–109.

a gyár vezetése kénytelen volt megvizsgálni további vendégmunkások alkalmazásának lehetőségét.²² Horváth Ede megbízásából a gyár munkaügyi osztálya 1985 októberében jelentést készített, amelyben újabb vendégmunkások alkalmazása mellett érvelt. A jelentés megállapította, hogy miközben a vállalat „hosszútávon piacképes, korszerű és gazdaságos termékeket gyárt, amelyeket zömében exportra szállít, ezen belül a tőkés exportunk rendszeresen és erőteljesen növekszik, (...) vállalati keretek között – a jelenleg érvényes utasítások mellett – munkaerő gondjainkat nem tudjuk megoldani”. A „jelenleg érvényes utasítások” következtében, folytatódott az érvelés, a bérszabályozás nem lehetett kellően piackonform, aminek következtében „a személyi jövedelmek megfelelő mértékben differenciált és a teljesítményekhez igazodó alakítására nincs lehetőségünk, más – tőlünk elmaradó hatékonysággal és eredményességgel dolgozó – vállalatokhoz képest”.²³ Mivel „a piaci feladatok eddig is nagymértékű túlóra-felhasználást, és jelentős számú produktív külföldi munkaerő foglalkoztatását tették szükségessé”,²⁴ a munkaügyi osztály a gyár exportképességének növelése érdekében még több vendégmunkás alkalmazását tartotta szükségesnek.

Horváth Ede feltehetően azért rendelte meg a fent említett jelentést, mert 1985 nyarán a Rába munkaerő-problémáinak megoldásában új távlatok nyíltak. 1985. május–júniusban Li Peng kínai miniszterelnök-helyettes kelet-európai útja során a Német Demokratikus Köztársaságot (NDK) és Lengyelországot követően Magyarországra is ellátogatott. Kínai részről a látogatás egyik fő célja az 1986–1990-re szóló gazdasági együttműködési megállapodás tető alá hozása és a kétoldalú gazdasági együttműködés hagyományos árucserét meghaladó bővítése volt. A június 1-jén aláírt egyezmény tartalmazta a kínai vendégmunkások magyarországi foglalkoztatásának lehetőségét. A vendégmunkások egyrészt műszaki továbbképzésre érkezhettek Magyarországra, másrészt pedig azért, hogy munkaerő-igényes ágazatokban – a bányászatban, a textil- és a cipőgyártásban, valamint a nehéziparágazatokban – dolgozzanak.²⁵ Li Peng a Rába gyárba is ellátogatott, ahol felvetette, hogy „a Rába bekapcsolódhatna a kínai járműipar rekonstrukciójába, létesíthetne egy összeszerelő üzemet, ahová kezdetben részegységeket szállítana, később Kína fokozatosan átvinné ezek

22 MVG Munkaügyi Főosztály: A munkaerő-gazdálkodás időszzerű feladatai a vállalatnál. Győr, 1985. szeptember 24. MNL GYMSM GYL X. 415. Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) Magyar Vagon- és Gépgyári Végrehajtó Bizottságának anyagai. Pártbizottsági ülések jegyzőkönyvei, információs jelentések (1968–1989) 533. doboz 1/14.

23 A munkaerő-gazdálkodás továbbfejlesztésével kapcsolatos vállalati feladatok, tapasztalatok (a PB 1979. VII. 30-i határozata alapján). Győr, 1983. augusztus 23. MNL GYMSM GYL X. 415. Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) Magyar Vagon- és Gépgyári Végrehajtó Bizottságának anyagai. Pártbizottsági ülések jegyzőkönyvei, információs jelentések (1968–1989) 532. doboz 1/10.

24 MVG Munkaügyi Főosztály: A munkaerő-gazdálkodás időszzerű feladatai a vállalatnál. Győr, 1985. szeptember 24. MNL GYMSM GYL X. 415. Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) Magyar Vagon- és Gépgyári Végrehajtó Bizottságának anyagai. Pártbizottsági ülések jegyzőkönyvei, információs jelentések (1968–1989) 533. doboz 1/14.

25 Hosszú lejáratú kereskedelmi egyezmény a Magyar Népköztársaság kormánya és a Kínai Népköztársaság kormánya között az 1986–1990. évekre. Budapest, 1985. június 1. MNL OL XIX-G-3-b 1161. doboz 113/73/1985.

gyártását”.²⁶ A jól tájékozott kínai miniszterelnök-helyettes a Rába munkaerőhiányának enyhítésére kínai munkások alkalmazását javasolta, majd hozzátette, hogy a kínai vendégmunkások alkalmazása „Kína számára is hasznos lenne, mivel dolgozói jó szakmai gyakorlatra tennének szert”.²⁷

A látogatást követően Horváth Ede egyeztetésbe kezdett a magyar kormányral a kínai vendégmunkások alkalmazási lehetőségeiről. Miután mind a magyar, mind a kínai kormány támogatta a tervet, Horváth 1986 áprilisában a gyárban értekezletet hívott össze, ahol arról tájékoztattott, hogy a közeli jövőben elindulhat a kínai vendégmunkásprogram. Az igazgató először a kínai piac fontosságáról beszélt. Arra hívta fel kollégái figyelmét, hogy „egy hatalmas, kimeríthetetlen piacról van szó”, majd hozzátette, hogy „Kínában nagy az érdeklődés a magyarok iránt”. Végül a nagyszámú külföldi munkás győri jelenlétének veszélyeiről is szót ejtett. Mondandóját azzal zárta: „A városunkba érkező kínai munkások három évig itt lesznek – tisztességesen fogadjuk őket, ők más emberek, érzékeny, egy más világban élők, ezért nagyon fontos a jó kapcsolat kialakítása velük.”²⁸

Vendégmunkás vagy tanuló?

Az olcsó munkaerőimport és a profittermelő képesség növelése ellentmondott az egyenlő munkáért egyenlő bért szocialista elvének. A kínai munkaszerződések szövegezése során a magyar és a kínai tisztviselők mindvégig azzal küszködtek, hogy miként lehet a szocialista eszméket összeegyeztetni a piaci szempontokkal. Ezért Csao Ce-jang 1987-es látogatásán, amikor a kínai vendégmunkások érkezését hivatalosan bejelentették, sem Horváth Ede, sem Csao Ce-jang nem arról beszélt, hogy a kínai vendégmunkások olyan fizikai munka végzésére érkeznek Magyarországra, amit a magyarok nem voltak hajlandóak elvállalni, hanem arról, hogy tanulni jönnek. Miközben a Horváth és Csao tárgyalásairól kiadott sajtójelentések arról szóltak, hogy az érkező kínai munkások képzési programban vesznek majd részt, a TESCO és az Állami Bér- és Munkaügyi Hivatal (ÁBMH) igyekezett a magyar betanított munkások fizetésénél is alacsonyabb bért kialakítani számukra.²⁹

Az 1985 májusa és a kínai vendégmunkások 1987. októberi érkezése közötti időszakban a TESCO, a Külkereskedelmi Minisztérium, az ÁBMH és a Rába illetékeseinek az egymás közötti megbeszéléseken, valamint a kínai partnerekkel folytatott tárgyalásokon számos alapvető kérdést kellett tisztázniuk a kínai munkások magyarországi foglalkoztatásával kapcsolatban. Továbbképzésre érkezének

26 A Külügyminisztérium jelentése a Minisztertanácsnak Li Peng magyarországi látogatásáról. Budapest, 1985. június. MNL OL XIX-J-1-j Kína 13 001038/16/1985. In: Vámos, 2020. 703–708.

27 Uo.

28 Magyar Szocialista Munkáspárt Magyar Vagon- és Gépgyári Bizottságának jegyzőkönyve. Győr, 1986. április 24. MNL GYMSM GYL X. 415. Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) Magyar Vagon- és Gépgyári Végrehajtó Bizottságának anyagai. Pártbizottsági ülések jegyzőkönyvei, információs jelentések (1968–1989) 534. doboz 1/6.

29 RFE/RL távirat: Xinhua Reports Zhao’s Visit to Raba Factory. München, 1987. június 17. OSA 300–40–2 43. doboz 3.

Győrbe, vagy kizárólag betanított munkásként foglalkoztatnák őket? Hogyan állapítsák meg a jövedelmüket? A magyar munkásokéval azonos fizetést kapjanak forintban, vagy a lengyel vendégmunkásokhoz hasonlóan a magyar dolgozóknál magasabb bért kapjanak, amit devizában fizetnének nekik? Ha tanulni jönnek, a tanulmányi időszak végeztével tovább foglalkoztathatná-e őket a gyár?

Székács Imre, a TESCO vezérigazgatója először a Rába terveiről tájékozódott. Kezdetben ugyanis az volt a fő feladat, hogy a szerződéstervezetben egyensúlyba hozzák a kínai fél műszaki képzésre vonatkozó kérését a gyár fizikai munkások alkalmazására vonatkozó igényével. Horváth Ede érezte a két fél érdekei közötti konfliktust, és megpróbálta enyhíteni azt. Azt remélte, hogy a TESCO elősegítheti a Rába céljainak elérését, azaz hogy a kínai munkásokat ne tanulóként, hanem az exportra szánt termelés fellendítését szolgáló olcsó munkaerőként alkalmazzák. Székácsnak adott írásbeli válaszában azt hangsúlyozta, hogy bár az eredeti kínai ajánlat szerint a gyárba szakképzett kínai munkásokat küldenének, akik a „hidegüzemi forgácsoló és lakatos szakmákban” technikai ismeretekre tennének szert, a gyár inkább az alacsonyabb képzettséget igénylő „melegüzemi foglalkoztatásban (öntés, olvasztás, hőkezelés)” alkalmazná a kínai munkaerőt. A bérezésükről szólva megemlítette, hogy Li Penggel megállapodott, hogy „az itteni kínai dolgozók magyar fizetést kapnának teljesítményük szerint”. Horváth megjegyezte, hogy ez a gyár számára előnyösebb, mint a lengyel vendégmunkások alkalmazása, valamint ismét hangsúlyozta, hogy a vendégmunkások nélkülözhetetlenek a gyár külkereskedelmi terveinek megvalósítása szempontjából. Végül érvként Horváth Ede Székácsnak is a kínai piacon rejlő lehetőséget emelte ki: „A foglalkoztatástól a Rába azt is várja, hogy segítse elő kereskedelmi kapcsolataink szélesítését és a volumen növelését a kínai piacon.”³⁰ A Rába 1978–1979-ben ötmillió svájci frank értékű baromfitartó komplexumot szállított Kínába, amihez a következő években évi százötvenezer svájci frank értékű pótalkatrészt küldtek. Emellett a cég 1985-ben 300, 1986-ban pedig 780 fix platós teherautót, 1987-ben pedig 300 billenőteknős tehergépkocsit exportált Kínába.³¹

A magyar és a kínai elképzelések különbségei miatt eleinte mégis úgy tűnt, hogy a tárgyalások zátonyra futnak. A Rába nevében eljáró TESCO és a Pekingben kijelölt kínai partner, az északkelet-kínai Csilin (Jilin) tartomány nemzetközi gazdasági és technológiai együttműködéssel foglalkozó vállalata, a China Jilin International Economic and Technical Corporation (CJIETC) 1986 tavaszán elküldte egymásnak a saját szerződéstervezetét, ám első körben mindkét fél elutasította a másik javaslatát. A nézeteltérések három kérdésben voltak a legélesebbek: a fizetés mértékét, a fizetés pénznemét és a munkások jogállását illetően. Az álláspontok közelítése céljából 1986. szeptember 1-jén a TESCO küldöttsége Székács Imre vezetésével Kínába utazott, ahol a kínai külkereskedelmi minisztérium munkatársaival és a CJIETC három igazgatójával egy héten át folytatott tárgyalásokat. A magyar dele-

30 Horváth Ede levele Székács Imrének. Győr, 1985. július 24. MNL OL XXIX-G-21-a 71. doboz 1/167/1985.

31 Bognár Péter vállalati szakszervezeti bizottsági titkár közlése. Udvarhelyi András: Tanulni jöttek Magyarországra. Kínai dolgozók a Rábánál. In: *Népszava*, 115. (1987) 284. sz. 7. (1987. december 2.)

gáció azt hangsúlyozta, hogy a dolgozók bérét az ÁBMH állapítja meg, és legfeljebb 50 százalékot fizethetnek devizában. A kínai fél minimum 5000 forintos alapbért tartott volna elfogadhatónak, amire Székács kifejtette, hogy az ÁBMH utasítása szerint a TESCO legfeljebb havi 4000 forintos alapbért ajánlhat, mivel „Magyarországon nem adhatunk szerződésben magasabb alapbért, mint amit a magyar szakmunkások kapnak”.³²

A tárgyalások magyar szempontból sikeresen zárultak. Az 1986 októberében Csilin tartomány fővárosában, Csangcsunban (Changchun) aláírt megállapodás a kínai vendégmunkások havi juttatását a képzés első három hónapjában 3000 forintban, a kiküldetés hátralévő részében pedig 4000 forintban rögzítette, azzal a kitételrel, hogy a fizetés a teljesítmény alapján 5000 forintig volt emelhető. Ha figyelembe vesszük, hogy 1986-ban a teljes munkaidőben alkalmazásban állók havi átlagkeresete a KSH adatai szerint 6435 forint volt, még az 5000 forint is meglehetősen alacsonynak számított.³³ Ez azért lehetett így, mert a TESCO 21 és 23 év közötti fiatalokat várt a Rábába, akiknek a jövedelme nem haladhatta meg magyar kortársaik fizetését.³⁴

A munkaszerződés részleteinek kidolgozása érdekében összehívott utolsó találkozóra 1987 áprilisában került sor. A kínai fél ekkor már csak néhány pontosítást kért a vendégmunkások jogállásával kapcsolatban. Ugyan a kínaiak is elfogadták, hogy a tevékenység jellege az eredetileg tervezett szakképzésben való részvétel helyett a betanított munkásként való foglalkoztatás irányába tolódott, de a szerződésben mégis a képzésre kívánták helyezni a hangsúlyt. A kínaiak által leginkább kifogásolt kifejezések a „kínai fiatal szakmunkás” és a „bér és bérjellegű kifizetések” voltak, amiket törölni kívántak a szerződés szövegéből, és helyettük a „Magyarországon továbbképzésben részesülő kínai munkások” kifejezést kívánták használni.³⁵ E változtatás mögött az az elv állt, hogy a kínai vendégmunkásoknak a hároméves szerződésük alatt kellett megszerezniük a szakmunkás-képesítést. Valójában a kínai munkások a szerződésben rögzített fizetésük felét kapták csak meg forintban, a másik felét a magyar állam svájci frankban átutalta a Kínai Népi Bankba. Ezt az összeget a magyar statisztikák az éves import-export elszámolásban a kínai exporttételék között sorolták fel mint a kínai munkásexport ellentételezését.³⁶ Ennek

32 Székács Imre jelentése: A kínai munkaerő magyarországi továbbképzéséről és foglalkoztatásáról folytatott megbeszélésről. Peking, 1986. szeptember 8. MNL OL XXIX-G-21-a 71. doboz, iktatószám nélkül.

33 Gazdaságilag aktívák, bruttó átlagkereset, reálkereset (1960-) https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_hosszu/h_qli001.html (letöltés: 2023. szeptember 24.).

34 Székács Imre jelentése: A kínai munkaerő magyarországi továbbképzéséről és foglalkoztatásáról folytatott megbeszélésről. Peking, 1986. szeptember 8. MNL OL XXIX-G-21-a 71. doboz, iktatószám nélkül.

35 Keretmegállapodás kínai munkaerő magyarországi foglalkoztatásával kapcsolatban. 1987. április. MNL OL XXIX-G-21-a 71. doboz, iktatószám nélkül. Egy másik példányt (szintén iktatószám nélkül) a Magyar Nemzeti Bank 1987. júniusi feljegyzésének mellékleteként csatolták. A Magyar Nemzeti Bank Titkárságának feljegyzése: A kínai munkaerő magyarországi továbbképzésével és foglalkoztatásával kapcsolatos feladatok végrehajtásáról. Budapest, 1987. június 14. MNL OL XXIX-L-1-e 910. doboz 1333/1987.

36 A Magyar Nemzeti Bank Titkárságának feljegyzése: A kínai munkaerő magyarországi továbbképzésével és foglalkoztatásával kapcsolatos feladatok végrehajtásáról. Budapest, 1987. június 14. MNL OL XXIX-L-1-e 910. doboz 1333/1987.; Jegyzőkönyv a Magyar Népköztársaság Külkereskedelmi Minisztériumának

a pénznek a további sorsáról források hiányában nem tudunk semmit, így azt sem, hogy a fizetésük ezen részét a munkások megkapták-e.

A magyarországi, majd a magyar–kínai kétoldalú tárgyalások eredményeként végül az a megoldás született, hogy a vendégmunkásprogram fókuszában nem a műszaki képzés lesz, hanem a fizikai munkások importja. A magyarok ennek a megoldásnak azért örültek, mert a kínaiakat olcsóbbnak és könnyebben fegyelmezhetőnek tartották, mint a Magyarországon dolgozó lengyel vendégmunkásokat. A döntés részben a TESCO által az 1980-as években szervezett magyarországi vendégmunkásprogramok tapasztalataira épült és más vendégmunkások helyettesítésére szolgált, akiket – mint például a kubai munkásokat – az évtized vége felé egyre nagyobb számban hívtak haza a rossz élet- és munkakörülmények, a képzés hiánya, az alacsony fizetés és a magyar munkásokkal való ellenséges, olykor fizikai atrocitásig fajuló viszony miatt.³⁷

Magyarország az európai szocialista államok közül nem egyedülként próbálkozott a Kínából és általában Kelet-Ázsiából érkező vendégmunkások alkalmazásával, és nem volt egyedül a munkaerőköltségek és az állami kiadások minimalizálására tett kísérletekkel sem. Csehszlovákiában már 1967 óta dolgoztak vietnami vendégmunkások, akiknek a száma az 1980-as évek végén megközelítette a 29 000 főt.³⁸ 1985-ben Li Peng kelet-európai útjai során más országokban is a magyarhoz hasonló vendégmunkásprogramok indításáról állapodott meg: az NDK 500, Bulgária pedig 1000 kínai vendégmunkás foglalkoztatását vállalta. A magyar külügyminisztérium felhívta az MSZMP Központi Bizottsága figyelmét arra, hogy további szocialista országok is érdeklődnek a kínai vendégmunkások fogadása iránt, és hogy Csehszlovákia a vietnami vendégmunkások alkalmazását sikerként könyvelte el.³⁹

A magyar vállalatok számára az olcsó külföldi munkaerő alkalmazása egyszerű és gyorsan kifizetődő megoldásnak tűnt. A vendégmunkásprogram bővítését a magyarországi munkaerőhiány miatt aggódó pártvezetés is támogatta. Miután 1987 áprilisában a kubai kormány több mint száz, a Kispesti Textilgyárban dolgozó kubai munkás szerződését a rossz munka- és életkörülmények miatt felmondta, a TESCO 60 kínai vendégmunkással igyekezett pótolni a kieső munkaerőt, és 1990-ig további 240 textilmunkás behozatalát tervezte.⁴⁰

Mindazonáltal sem a magyar, sem a kínai illetékesek nem beszéltek nyilvánosan a vendégmunkások fogadásának valódi okáról, hanem inkább a baráti segítség-

szervezetei és a Kínai Népköztársaság Külgazdasági és Külkereskedelmi Minisztériumának szervezetei közötti Általános Szállítási Feltételekről az 1987. évre. Budapest, 1987. január 22. MNL OL XIX-G-3-b 1244. doboz 113/8/1987.

37 Bortlová-Vondráková – Szente-Varga, 2021. 301–303., 306., 311.; Apor, 2017. 38–39.

38 Alamgir, 2014. 133–155.

39 Iván László jelentése: Kínai–NDK megállapodás kínai munkások NDK vállalatoknál való foglalkoztatásáról. Peking, 1986. április 22. MNL OL XIX-J-1-k Kína 59. doboz 13890/1986.; A pekingi magyar nagykövetség jelentése a DDR-be és Bulgáriába tett kínai utazásokról. Peking, 1986. november 14. MNL OL XIX-J-1-k Kína 59. doboz 16827/1986.

40 Dr. Kádas Ferenc, a Kispesti Textilgyár igazgatójának emlékeztetője Székács Imre TESCO vezérigazgató részére az ÁBMH-ban folytatott, kínai vendégmunkások érkeztetésével kapcsolatos tárgyalásról. Budapest, 1987. április 3. MNL OL XXIX-G-21-a 71. doboz 446–2/1987.

nyújtást és a vendégmunkások képzését hangsúlyozták. A szakértők azonban el-elszólták magukat. A Magyar Rádió egyik műsorában P. Szabó József újságíró kérdésére Tálás Barna Kína-szakértő Csao Ce-jang 1987. júniusi magyarországi látogatását értékelve arról beszélt, hogy a vendégmunkásokat olcsó „import munkaerőként” alkalmazzák az export és a jövedelmezőség növelése érdekében. A szakértő úgy értékelte, hogy az olcsó kínai munkaerő importja és cserében a fejlett magyar technológia exportja hozzájárulhat a két ország kereskedelmi kapcsolatainak bővítéséhez.⁴¹

Csao Ce-jang győri látogatása után a TESCO és a CJJETC 1987. július 21-én Csangcsunban aláírta a vendégmunkások magyarországi foglalkoztatásáról szóló keretegyezményt. A szerződés értelmében 1987. szeptember 24. és december 20. között érkeztek a kínai munkások Győrbe. A végleges szöveg tartalmazta annak lehetőségét, hogy a vendégmunkások számát bővítsék, és esetleg a magyar gazdaság más ágazataiban, például a nehéziparban, a textiliparban és a bányászatban is alkalmazzanak vendégmunkásokat.

A keretszerződés értelmében a Rába vendégmunkásai csak a megérkezésükkor írhatták alá a munkaszerződésüket, amely a napi 8 órás munkaidőn belül szabad mozgásteret adott a gyárnak a munkabeosztást illetően, és azt nem határozta meg, hogy a kínaiak milyen munkaterületen dolgozzanak. A magyar szöveg szerint „a munkavállaló köteles a munkakörébe tartozó feladatokat a Munkáltató utasításai szerint [elvégezni] a munkahelyén – ami lehet változó munkahely”. A szerződésben ráadásul a kínaiak fizetése sem volt pontosan rögzítve. A szerződés szövege csak annyit tartalmazott, hogy „a kínai munkások jogosultak a magyar munkásokéval egyenlő bérezésre ugyanazon munka végzése esetén”.⁴² A munkaszerződésekben a képzés nyelvére vonatkozó információ sem szerepelt. A vendégmunkások kiszolgáltatottságát tovább növelte, hogy az angol változat szövegezőinek nyelvtudása hagyott kívánnivalót maga után, ugyanis számos pontatlanság maradt a szövegben. Még a Rába nevét sem tudták helyesen leírni, a szerződésben a gyár RÁBR-ként szerepel. Ezek alapján kijelenthető, hogy az Északkelet-Kínában toborzott fiatal kínai munkások Magyarországra érkezésükig csak annyit tudtak, hogy egy autógyárban kell majd dolgozniuk valahol Magyarországon, de arról, hogy milyen munkát kell végezniük, a munkájukért mennyi fizetést fognak kapni és milyen körülmények között fognak élni, semmiféle információval nem rendelkeztek.

41 „Radio Budapest”: China, Hungary can both benefit from increased mutual trade. München, 1987. június 16. OSA 300-40-2 68. doboz 3. A Szabad Európa Rádió anyagai a Magyar Rádióra Radio Budapestként hivatkoznak.

42 A munkaszerződések angol, magyar és valószínűleg kínai nyelven íródtak, bár a kínai nyelvű dokumentumokat sem a TESCO, sem a Rába nem őrizte meg. A TESCO eredetileg „mindkét fél részére az angol nyelvet” akarta használni, de a kínai fél azt kérte, hogy a magyar és a kínai szövegek is „egyfórmán hitelesek legyenek”. Keretmegállapodás kínai munkaerő magyarországi foglalkoztatásával kapcsolatban. 1987. április. MNL OL XXIX-G-21-a 71. doboz, iktatószám nélkül.; Work Contract és Munkaszerződés. Peking, 1987. július 21. MNL OL XXIX-G-21-a 71. doboz, iktatószám nélkül.

Kínai ház a gyárvárosban

A kínai vendégmunkások első ötvenfős csoportja 1987. október 25-én kora reggel érkezett meg Magyarországra. Pekingből a Keleti pályaudvarra kilenc napig tartott a vonatút. Győrbe busszal utaztak tovább, ahol rögtönzött fogadóünnepséget tartottak a tiszteletükre (1. kép).⁴³ A gyár fehér köpenyes illetékesei üdvözölték őket, majd hamarosan elfoglalhatták szállásukat egy Ipar utcai, újonnan épült nyolcvanlakásos panelházban, közvetlenül a gyár mellett.⁴⁴ A bútorozott és teljesen felszerelt lakásokban két- és négyágyas szobákban helyezték el őket. A lakásokban volt televízió és rádió, a földszinti társalgóban pedig színes televízió is.⁴⁵ Két héttel később a csoport többi tagja is megérkezett, így a teljes létszám a csoportvezetővel és a két tolmáccsal együtt 353 fő volt. A következőkben azt mutatjuk be, hogy milyen volt a kínai vendégmunkások élete, milyen fogadtatásban részesültek Magyarországon, és miért távoztak hónapokkal a szerződésük lejárta előtt.

A helyi közvéleményben a kínai vendégmunkások érkezése körül a kezdettől sok volt a bizonytalanság. Sokan nem értették, hogy miért kell vendégmunkásokat foglalkoztatni „a nagyarányú elbocsátások után”, és hogy a lengyelek után miért van szükség kínaiakra is. Az irigység is azonnal megjelent. Volt, aki tudni vélte, hogy a Rába svájci frankban fizet a kínaiaknak, és volt, aki szerint dollárban. A közhangulat megnyugtatót is célozta az az újságcikk, amely a *Népszava* december 2-i számában jelent meg *Tanulni jöttek Magyarországra* címmel. Udvarhelyi András írása a kínaiakkal kapcsolatos „pletykák és suttogások” cáfolatával kezdődik. A mendemondákat cáfolandó az újságíró interjút készített Bognár Péterrel, a Rába Vállalati Szakszervezeti Bizottságának titkárával. Bognár mondandója nem mentes az ellentmondásoktól, ezért kicsit nehezen értelmezhető. Rögtön a beszélgetés elején leszögezi, hogy „ezek a kínai fiúk” nem vendégmunkások, majd hozzáteszi, hogy legalábbis „nem úgy vendégmunkások, mint a lengyelek”. Kijelenti, hogy a kínaiak „a Rába munkásai”, de a magyarországi tartózkodásukról azt mondja, hogy az „tulajdonképpen tanulmányút”, és azért jöttek, hogy „kitanulják azt a technológiát, ami itt van, megismerkedjenek korszerű gépeinkkel, és visszatérve hazájukba képesek legyenek gyárunk termékeit elkészíteni”. Ezután „a félreértések elkerülése végett” elmondja, hogy a kínaiak a fizetésüket forintban kapják, pontosan ugyanannyit, mint egy magyar szakmunkás, a teljesítmény arányában, tehát „a kínai munkás semmivel sem kerül többbe, mint a magyar”, a dollárból pedig csak annyi igaz, hogy otthon a családjuk a kínai államtól kap havi harminc dollárt. Ezt követően Bognár megnyugtatólag közli, hogy „továbbra is felveszünk minden jó szakmunkást”, mert

43 MTI FOTO-900354.

44 RFE/RL távirat: Chinese workers arrive for three-year stint in Hungary. München, 1987. november 17. OSA 300-40-2 43. doboz 3.; Pekingből, vonattal. Kínai szakmunkások a Rába MVG-ben. In: *Kisalföld*, 42. (1987) 251. sz. 3. (1987. október 24.); Cseresznyák István: Már dolgozik az első csoport. Kínai munkások a Rába-gyárban. In: *Esti Hírlap*, 32. (1987) 255. sz. 3. (1987. október 30.)

45 Udvarhelyi András: Tanulni jöttek Magyarországra. Kínai dolgozók a Rábánál. In: *Népszava*, 115. (1987) 284. sz. 7. (1987. december 2.)

1. kép.
A kínai munkások
fogadása
a szállásuk előtt

„a kínaiakat nem azért hívtuk, hogy a munkaerőhiányt enyhítsük”.⁴⁶ A szándék tehát világos: nyugtatni a kedélyeket. Ugyanakkor a kínai vendégmunkások magyarországi tartózkodásának első hónapjaiban számos konfliktus alakult ki a kínaiak, a magyar munkások és a magyar vezetők között a munkakörülmények, a kulturális különbségek és a fizetés kapcsán.

A kínaiak beilleszkedése, illetve magyar részről a befogadásuk nem ment zökkenőmentesen. Alig néhány hónappal a megérkezésük után, 1988. január 21-én a gyár vezetői tíz munkást hazaküldtek az állítólagos gyenge teljesítményük és a gyár vezetése által problémásnak ítélt magatartásuk miatt. A szigorú intézkedést a Rába vezetése konkrétan nem indokolta meg. Az elbocsátás körülményeiről és pontos okáról a gyár iratai között nem maradt fenn feljegyzés. Arra vonatkozóan, hogy mégis mit kifogásolhatott a vezetés, a TESCO kínai származású munkatársa, Éliás Béláné és a CJIETC képviselői között februárban lezajlott levélváltásból tudhatunk meg részleteket. Eszerint a tíz elbocsátott kínai munkás nem tartotta be a biztonsági előírásokat, de súlyosabb problémának bizonyult az, hogy messze a gyártási ütemterv alatt teljesítettek, munkaidőben csak „áldogáltak és beszélgettek”.⁴⁷ Éliásné, Székács Imre közvetlen munkatársa augusztusban Győrbe utazott, hogy felmérje a kínai dolgozók helyzetét, tájékozódjon a beilleszkedésük körüli nehézségekről és összegyűjtse a panaszait. A gyár illetékeseivel folytatott megbeszélésein azt a tájékoztatást kapta, hogy csak a kínai munkások egyharmada végez kielégítő munkát, egy másik harmada éppen hogy teljesíti a normát, a harmadik harmad pedig a képzetlenségéből kifolyólag „problémával küszködik”. Bár az eredeti megállapodás arról szólt, hogy a munkások gyártósorra kerülést megelőzően oktatásban részesülnek, a gyakorlatban a gyár vezetése arra törekedett, hogy a kínaiakat azon-

⁴⁶ Uo.

⁴⁷ Éliás Béláné jelentése: Tájékoztató Székács Imre vezérigazgató elvtárs részére. Tárgy: RÁBA-nál dolgozó kínai szakmunkások. Budapest, 1988. február 1. MNL OL XXIX-G-21-a 71. doboz, iktatószám nélkül.

nal munkára fogja, és a betanulásra a munka közben kerüljön sor.⁴⁸ A győri viszonyokról a kínai illetékesek is tudomást szereztek, aminek eredményeként a tíz kínai munkás meglepően gyors, mindössze két hónap után történő elbocsátását követően a magyarországi vendégmunkások koordinálásáért felelős kínai külügyminisztériumi tisztviselő arra kérte a Rába vezetését, hogy „a jövőben a Rába alkalmazza a fokozatosság [elvét] a kínai munkások elbírálásánál”.⁴⁹

Az oktatás elmaradása azért jelentett különösen komoly problémát, mert a keretszerződésben is az állt, és a magyar propaganda is azt hangsúlyozta, hogy a kínaiak tanulni jönnek Magyarországra. A *Népszava* 1987. decemberi cikke szerint „a vállalat oktatási központjában három év alatt ezerszáz órát hallgatnak végig, aminek egyharmada nyelvtanulás, a többi munkavédelmi és szakmai tanfolyam”.⁵⁰ A képzésre szükség is lett volna, ugyanis a magyarországi munkára érkezett kínai fiatalok – akiknek kiválasztásában a legfőbb szempont „az erkölcsi, politikai és szakmai megbízhatóság” volt – egy része csak a hatosztályos általános iskolát végezte el, és a többiek között is voltak olyanok, akik csak a hatéves középiskola alsó tagozatát, az első három évet járták ki. Ennek megfelelően a Kínában nyolc minőségi kategóriába sorolt szakmunkások közül elsősorban a legkevésbé képzettek közé tartozók, a kettes és a hármas kategóriába soroltak jöttek. A *Népszava* meglepően őszinte cikkében a kínai csoport egyik vezetője a magyarázatot is megadja: a kínai gyárak a legjobb szakembereiket nem engedték el.⁵¹

A kínaiak számára biztosított képzés mindezek ellenére minimális maradt, beleértve az alapvető munkavédelmi oktatást is. Ez is közrejátszhatott abban, hogy több kínai munkás szenvedett üzemi balesetet. 1988 áprilisában az egyikük két ujját is elvesztette egy fémgyalugépen. Bár a baleset az éjszakai műszakban, hajnali 3 órakor történt, azt csak 11 órakor jelentették. A gyár gyors belső vizsgálatot folytatott az ügyben, azzal a nyilvánvaló céllal, hogy a felelősséget áthárítsák a balesetet szenvedett munkásra, és így a gyár mentesüljön a kártérítés-fizetési kötelezettség alól. A belső vizsgálat a baleset két lehetséges okát állapította meg: vagy a kínai munkás sértette meg a munkavédelmi előírásokat, vagy a gép nem volt biztonságos. A CJIETC Budapesten tartózkodó munkatársa még aznap délután Győrbe sietett, hogy megvizsgálja a balesetben érintett gépet. Azonban már csak azt tudta megállapítani, hogy a gépet teljesen megtisztították és újszerű védőburkolattal látták el. Mindez nyilvánvalóan arra utalt, hogy a magyarok igyekeztek a kínai munkásra hárítani a felelősséget. A CJIETC képviselője ezért arra a következtetésre jutott, hogy a sérülést minden bizonnyal a szükséges biztonsági berendezés hiánya, valamint a képzés elégtelensége okozhatta. A gyár vezetése a legjobb védekezés a tá-

48 Éliás Béláné jelentése: Feljegyzés Székács Imre vezérigazgató elvtárs részére. Tárgy: Megbeszélés a RÁBÁ-nál dolgozó kínai munkáscsoport vezetőjével. Budapest, 1988. augusztus 26. MNL OL XXIX-G-21-a 71. doboz, iktatószám nélkül.

49 Éliás Béláné jelentése: Tájékoztató Székács Imre vezérigazgató elvtárs részére. Tárgy: RÁBÁ-nál dolgozó kínai szakmunkások. Budapest, 1988. február 1. MNL OL XXIX-G-21-a 71. doboz, iktatószám nélkül.

50 Udvarhelyi András: Tanulni jöttek Magyarországra. Kínai dolgozók a Rábánál. In: *Népszava*, 115. (1987) 284. sz. 7. (1987. december 2.)

51 Uo.

madás alapon tagadta, hogy a gyár bármiben hibát követett volna el, és azt kezdeményezte, hogy mivel a baleset a munkaképtelenné vált kínai munkás saját hibájából következett be, őt kártérítés nélkül küldjék haza. Nem meglepő módon a kínai munkás és a CJETC határozottan tiltakozott és a munkaszerződésre hivatkozott, amely bármilyen munkahelyi baleset esetén kártérítési kötelezettséget írt elő a gyár részéről. Végül a tiltakozás sikertelennek bizonyult, és a kínai munkást kártérítés nélkül hazaküldték.⁵²

Miközben a magyar vezetés azzal foglalkozott, hogy a kínai vendégmunkások mennyi nyereséget tudnak termelni a gyártósorokon, a kínaiak magyar kollégáik viselkedésére panaszkodtak, valamint a helyi szokásokhoz és a győri viszonyokhoz való alkalmazkodás nehézségéről számoltak be. A kulturális különbségekből adódó első kínos helyzet 1988 februárjában, a kínai újév idején alakult ki. A kínai munkások, akik „szerettek volna összebarátkozni a magyar kollégákkal”, meghívták magyar munkatársaikat a kollégiumuk társalgójában tartandó újévi ünnepségre, azonban „egyetlen Rába vezető sem fogadta el a kínai dolgozók meghívását”.⁵³ A kínaiak 1988 augusztusában Éliás Bélánénak arról panaszkodtak, hogy érzésük szerint a magyar kollégáik nem fogadták őket szívesen, amit tovább rontott az a tudat, hogy más kelet-európai országokban a kínai vendégmunkások sokkal jobban kijöttek vendéglátóikkal. Példaként az NDK-t említették, ahol ismereteik szerint a kínai és a német munkások nagyon jól együttműködtek, és a német elvtársak a helyi ünnepek alkalmából meghívták a kínai munkásokat is. Ehhez képest, folytatták a panaszáradatot, a Rába vezetői szóban ugyan megígérték, hogy közös kirándulásokat szerveznek majd nekik, de a tervek még nem valósultak meg, ami szintén megnehezítette, hogy a kollégáikkal és általában a győriekkel összebarátkozzanak, vagy egyáltalán bármilyen személyes kapcsolatot alakítsanak ki.⁵⁴ A magyar munkások és a gyár vezetői még kísérletet sem tettek arra, hogy elősegítsék a kínai vendégmunkások beilleszkedését a gyár dolgozóinak közösségébe.

A helyi viszonyokhoz való alkalmazkodás fontos része volt, pontosabban lett volna, a magyar konyha megismerése és a kínai étkezési szokások helyiekkel történő megismertetése és elfogadtatása. A kínai koszthoz szokott munkások azonban egyrészt nehezen viselték, hogy a magyar üzletekben és piacokon nem találták az otthon megszokott zöldségeket, másrészt azt sem vették jó néven, hogy a helyiek gúnyt űztek az étkezési szokásaikból. Guan Li-men huszonkét éves esztergályos a *Népszava* újságírójával folytatott beszélgetésében rögtön az étkezésre terelte a szót: „Furcsák a magyar ételek, mert most ettem először európai kosztot” – mondta.⁵⁵ Guan tapasztalata feltehetően nem volt egyedi, ugyanis kevésbé valószínű, hogy a reform és nyitás tizedik évében Kínából sokan jutottak volna el külföldre. Így

52 Éliás Béláné jelentése: Feljegyzés Székács Imre vezérigazgató elvtárs részére. Tárgy: Megbeszélés a RÁBÁNÁL dolgozó kínai munkáscsoport vezetőjével. Budapest, 1988. augusztus 26. MNL OL XXIX-G-21-a 71. doboz, iktatószám nélkül.

53 Uo.

54 Uo.

55 Udvarhelyi András: Tanulni jöttek Magyarországra. Kínai dolgozók a Rábánál. In: *Népszava*, 115. (1987) 284. sz. 7. (1987. december 2.)

hát a fiatal kínai munkások leginkább maguknak főztek, többnyire zöldséget, tésztaféléket és némi húst. Rizst keveset ettek, Északkelet-Kínában ugyanis, ahonnan érkeztek, az éghajlat nem ideális a rizstermesztéshez, ott inkább főtt, gőzölt és sült tésztákat esznek. Azt is sértőnek érezték, hogy az üzletekben kigúnyolták őket, amikor az otthon gyakran fogyasztott csirkelábat vagy -szárnyat vásároltak. Éliás Bélánének elmondták, hogy „a magyarok kézmozdulattal és hangutánzáttal mondták, hogy ezek kutyaételek”. „Azóta a kínai dolgozók lemondtak a kedvenc ételeikről” – állapította meg Éliásné.⁵⁶ De mindez nem volt elég. A magyar munkások azt a pletykát kezdték terjeszteni róluk, hogy a gyár környékén összefogdossák a macskákat és kutyákat, és megeszik őket.⁵⁷ A minden valóság alapot nélkülöző híresztelések azt tükrözték, hogy a kínai és a magyar munkások között finoman szólva nem volt harmonikus a kapcsolat. A kínai munkások úgy érezték, hogy magyar kollégáik lenézik őket, irigyek rájuk, a kapcsolatépítési kísérleteiket pedig elhárítják.

A magyar dolgozók ellenszenvének egyik oka az lehetett, hogy addigra már közel egy évtizede éltek a munkanélküliség árnyékában, stagnáló bérvizonyok és emelkedő infláció közepette. Ilyen körülmények között természetesnek mondható, hogy a kínai munkavállalókra konkurensként tekintettek, akik elveszik a magyarok munkáját, ráadásul több fizetést kapnak, mint a helyiek. 1987 októberében a havi gyári hangulatjelentés szerint a munkások egy rádióadásról vitatkoztak, amelyben arról volt szó, hogy több mint 10 ezer külföldi munkavállaló van Magyarországon, miközben sok ezer fiatal magyar munkanélküli. A jelentés így foglalta össze a magyar munkások véleményét: „Ebben a nehéz gazdasági helyzetben ez megengedhető? Melyik az olcsóbb? Jól megfizetni a magyar munkaerőt, vagy dupla pénzt fizetni a vendégmunkásnak, plusz teljes ellátást?”⁵⁸ Ráadásul tudni vélték, hogy a kínai munkásokat a lengyel vendégmunkásokhoz hasonlóan külföldi valutában fizetik. Nem tudhatták, hogy a kínai munkások valójában nem kaptak dupla fizetést, sőt valamivel kevesebbet dolgoztak, mint az újonnan felvett magyar munkások, és a fizetésüket nem dollárban vagy svájci frankban, hanem forintban kapták. Az is igaz, hogy ha a magyar munkások tudták volna, mennyiért dolgoznak a kínaiak, az csak erősíthette volna bennük azt a képzetet, hogy az olcsó vendégmunkások a magyarokat helyettesítik. Összességében tehát egyik változat sem a bizalmat és a jó szándékot erősítette.

Mindezek eredményeként a magyar munkások jobban szerették volna, ha a különleges elbánásban és magasabb fizetésben részesülő kínai vendégmunkások inkább elhagyják a gyárat. 1988 februárjában azt kezdeményezték, hogy a gyárban dolgozó kínaiakat Romániából áttelepült magyarokkal helyettesítsék: „Kollégáink

56 Éliás Béláné jelentése: Feljegyzés Székács Imre vezérigazgató elvtárs részére. Tárgy: Megbeszélés a RÁBÁNál dolgozó kínai munkáscsoport vezetőjével. Budapest, 1988. augusztus 26. MNL OL XXIX-G-21-a 71. doboz, iktatószám nélkül.

57 Az MNL GYMSM GYL egyik levéltárosa, aki az 1980-as években a Gyárváros környékén élt, egy beszélgetés során megerősítette, hogy ez a pletyka általánosan elterjedt, és bár ő úgy gondolta, hogy a legtöbben viccnek tartották, mégis lehetségesnek vélte, hogy igaz volt.

58 1987. október havi információs jelentés. Győr, 1987. október 9. MNL GYMSM GYL X. 415. Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) Magyar Vagon- és Gépgyári Végrehajtó Bizottságának anyagai. Pártbizottsági ülések jegyzőkönyvei, információs jelentések (1968–1989) 538. doboz.

azt javasolták, hogy az idemenekülő erdélyi családoknak adjanak munkát és szállást a külföldi vendégmunkások költségén!⁵⁹ Mivel erdélyi magyarok alkalmazásával a gyár vezetése nem számolt, a felvetés késő tavaszra eltűnt az üzemi hangulati jelentésekből, ősszel pedig már a kínai és a lengyel vendégmunkásokról és a fizetésükről is alig esett szó.⁶⁰

A kínaiak viszont folyamatosan napirenden tartották a jövedelem kérdését, ugyanis a folyamatosan emelkedő magyarországi megélhetési költségeket egyre kevésbé tudták fedezni a fizetésükből.⁶¹ Követelésüknek meg is lett az eredménye. Miközben a TESCO és a CJETC képviselői 1989 áprilisában még egyetértettek abban, hogy nincs szükség további béremelésre,⁶² júliusban a növekvő infláció hatására a kínai vendégmunkások fizetését több mint kétszeresére, 8900 forintra emelték. Ez jelentős emelés volt, bár még mindig nem érte el egy magyar betanított munkás kezdő fizetését. Éliás Béláné, aki 1989 nyarán már a TESCO pekingi képviselőjeként tárgyalt a CJETC illetékeseivel, jelentésében arról számolt be, hogy a kínai álláspont szerint, ha a Rába a vendégmunkások szerződésének lejártá után is igényt tartott volna a munkásokra, akkor a fizetési feltételek újratárgyalására lett volna szükség, és a kínai fél valószínűleg a teljes összeg devizában történő kifizetését kérte volna.⁶³ Ez a megoldás azonban feltehetően elfogadhatatlan lett volna a Rába számára.

Idáig azonban nem jutott el a történet. 1989 őszén jelentős politikai változások történtek Magyarországon. Megszűnt az MSZMP, kikiáltották a köztársaságot, népszavazás döntött a Munkásórség feloszlásáról, tavaszra pedig szabad választásokat írtak ki. A Rába munkásai körében is eluralkodott a rendszerváltó hangulat. Sokan csatlakoztak az újonnan alakult pártokhoz, ősszel pedig sztrájkba léptek. A vezetés lemondását követelték, amely szerintük indokolatlanul kezdte meg a munkások elbocsátását, és követeléseik között szerepelt a gyárban dolgozó vendégmunkások elküldése is. A kínaiak száma addigra már „szakmai, egészségügyi stb. problémák miatt” 300 főre csökkent.⁶⁴ Horváth Ede és a gyár néhány más vezetője 1990 januárjában bejelentette a nyugdíjba vonulását. Horváth két hónappal lemondása után megjelent emlékirataiban azt állította, hogy korai nyugdíjazása

59 Az MSZMP Magyar Vagon- és Gépgyári Bizottságának információs jelentése február hónapra. Győr, 1988. február 25. MNL GYMSM GYL X. 415. Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) Magyar Vagon- és Gépgyári Végrehajtó Bizottságának anyagai. Pártbizottsági ülések jegyzőkönyvei, információs jelentések (1968–1989) 538. doboz 5/3/1988.

60 1988. szeptember havi információs jelentés. 1988. szeptember 23. MNL GYMSM GYL X. 415. Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) Magyar Vagon- és Gépgyári Végrehajtó Bizottságának anyagai. Pártbizottsági ülések jegyzőkönyvei, információs jelentések (1968–1989) 538. doboz.

61 Éliás Béláné jelentése: Feljegyzés Székács Imre vezérigazgató elvtárs részére. Tárgy: Megbeszélés a RÁBÁNál dolgozó kínai munkáscsoport vezetőjével. Budapest, 1988. augusztus 26. MNL OL XXIX–G–21–a 71. doboz, iktatószám nélkül.

62 Magyar–kínai tárgyalások a kínai munkaerő magyarországi foglalkoztatása ügyében. Budapest, 1989. április 12. MNL OL XIX–J–1–k 70. doboz 5264/1989.

63 Éliás Béláné et.nő, pekingi képviselőnk beszámolója. Budapest, 1989. július 5. MNL OL XXIX–G–21–a 71. doboz.

64 Tájékoztató Bene István vezérigazgató részére. Tárgy: Kínai szakmunkások foglalkoztatása a RÁBÁNál. Budapest, 1990. április 19. MNL OL XXIX–G–21–1 71. doboz, iktatószám nélkül.

„puccs” volt, és hogy erőskezű vezetése célja az volt, hogy a csökkenő rubelexportot nyugati és kapitalista piacokkal helyettesítse, hogy a gyárnak ne kelljen „nemcsak a vendégmunkásokat, hanem az ott évek óta dolgozó technikusokat és szakmunkásokat is elbocsátania”.⁶⁵

Egy hónappal Horváth lemondása után a kínaiak első nagyobb csoportja, összesen 125 fő elhagyta a Rábát, majd áprilisban az utolsó 151 fő is hazatért.⁶⁶ 1990 februárjában a vendégmunkások távozását a *Heti Világgazdaság* úgy értékelte, hogy „a betanításból nem lett semmi”, a kínaiak valójában csak egyszerű vendégmunkások voltak.⁶⁷ Bár a vendégmunkásprogram lényege, az olcsó kínai munkaerő magyarországi exportja korábban is mindkét fél számára világos volt, az 1980-as évek végén, a munkaszerződés szövegezésekor még a szocialista együttműködésen volt a hangsúly. A rendszerváltás forgatagában viszont már ki lehetett mondani, hogy a kínai vendégmunkások alkalmazására a munkaerőhiány enyhítése érdekében került sor.

Összefoglalás

A Rába kínai vendégmunkásprogramjától a gyár és a magyar állam képviselői azt várták, hogy a Kínából érkező munkások az európaiaknál olcsóbbak, termelékenyebbek és könnyebben fegyelmezhetők lesznek, és olyan munkát is hajlandók lesznek elvégezni, amit a magyarok nem. A kínai vendégmunkások ezzel hozzájárulhattak a gyár stratégiai céljának megvalósításához, azaz az exporttermelés fel-futtatásához, és ahhoz, hogy a Rába a kínai piacon is megvethesse a lábát. A programtól eredetileg a kínai fél is azt remélte, hogy hozzájárulhat a Rába termékeinek kínai értékesítéséhez, majd gyártásához. A rendszerváltás azonban véget vetett az államközi szerződés alapján Magyarországon dolgozó kínai vendégmunkások győri karrierjének.

A Rába vendégmunkásai voltak az első kínaiak, akik az 1980-as évek végén nagyobb számban telepedtek le Magyarországon. A hivatalos államközi szerződés alapján érkező munkások hazatértek ugyan, de ugyanebben az időben több ezer kínai jött Magyarországra. Köztük volt Csao Cse-csung, a Rába egykori munkása is, aki egy akupunktúrás rendelőben dolgozott, és magyarnyelv-tudását és helyismertetést kihasználva kínai vállalkozóknak segített, egészen addig, amíg ki nem derült, hogy nincs tartózkodási engedélye. 1993 nyarán a *Beszélő* munkatársa az országból kiutasított, kitoloncolásra váró külföldiek kerepestarcsei „átmeneti szállásán” beszélgetett vele. Csao elmondta, hogy 1990-ben ő is hazament, majd a rá következő évben, amikor a magyarországi beutazáshoz még nem kellett vízum, vissza-

65 RFE/RL rádiófigyelés: Kossuth Rádió, Ecomix. Budapest, 1990. január 15. OSA 300-40-1 doboz 560/4.; Horváth, 1990. 140.

66 Tájékoztató Bene István vezérigazgató részére. Tárgy: Kínai szakmunkások foglalkoztatása a RÁBÁ-nál. Budapest, 1990. április 19. MNL OL XXIX-G-21-1 71. doboz, iktatószám nélkül.

67 Fahidi Gergely: Elbocsátások Győrben: apad a Rába. In: *Heti Világgazdaság*, 12. (1990) 6. sz. 70-71. (1990. február 10.)

tért Magyarországra. (A két ország között 1989–1992 között alkalmazott vízumentességről még 1988 decemberében született megállapodás.) A lap által „egy majdnem magyar kínai”-nak nevezett Csao jól kiismerte a magyar közállapotokat, ezért nem bízott a magyar hatóságokban. Nem mert tartózkodási engedélyt kérni, mert látta, hogy „szinte senkinek sem adják meg”, a kiutasítási határozat ellen pedig nem akart a bírósághoz fellebbezni, mert nem hitte, hogy „érne valamit”. Valószínűleg a magyar hatóságoknak a kínaiakkal szembeni, rasszista előítéletektől sem mentes bánásmódjára utalhat a cikk szerzőjének megjegyzése: „hibátlanul és szinte akcentus nélkül beszél magyarul. Csak hát: ferde a szeme.”⁶⁸

A hétköznapi idegengyűlölet magyarországi jelenlétét és a kínaiakkal kapcsolatos közvélekedést jól illusztrálja a liberális *Beszélő* Csaóval készült riportja alatt található *Kínai hazacsalogató* című írása, amely a „konzervatív magyarok” rasszizmusa ellen emel szót:

„Ma minden öklömnyi rasszista tudja, hogy egy kínai kft.-nek 18 ügyvezetője van, az alaptőkét pedig a csalafinta kínai nyomban kivieszi a bankból, és újabb kft.-t alapít vele. Magyar vállalkozó sosem tenne ilyet, az már szent. A kínai kereskedőket újra meg újra meggyanúsítják, hogy lopott holmit szállítanak, csempészett árut árusítanak. Érthető a gyanú: Amsterdamban is kínaiak kezében van a kokainkereskedelem. Amerikában konzervatív magyarok a kínaiak szorgalmának, tehetségének dicséretével szokták bizonyítani, hogy nem rasszizmusból utálják a négereket. A hazai konzervatívok nem ilyen válogatósak: nem tesznek különbséget néger, arab és kínai között.”⁶⁹

A Rába vendégmunkásainak története azt is bizonyítja, hogy Magyarországon a rasszista felhangoktól sem mentes idegengyűlölet nem rendszerfüggő. Az 1980-as évek végén a Rába magyar munkásai nemcsak a kínai kollégáik fizetéséről terjesztettek a valósággal éppen ellentétes híreket, hanem az agresszív közvetett formáin keresztül vezették le rajtuk a frusztrációjukat. Ennek példája a baráti meghívások elutasítása és a kínai étkezési szokások kifigurázása, a macskaevésről szóló pletykák terjesztése. A magyar munkások viselkedése hozzájárult a vendégmunkásprogram kudarcához. A jelenlegi magyar közállapotok pedig azt mutatják, hogy a rendszer-váltás idején a sztrájkok kikényszeríthették ugyan a gyár és az ország régi vezetőségének távozását, és ahhoz is hozzájárulhattak, hogy a kínai vendégmunkásprogram véget érjen, de a rasszizmustól nem sikerült megszabadulni.

68 „A kínaiaknak mindenütt vannak rokonaik.” In: *Beszélő*, 4. (1993) 24. sz. 7. (1993. június 19.)

69 *Kínai hazacsalogató*. In: *Beszélő*, 4. (1993) 24. sz. 7. (1993. június 19.)

FÜGGELÉK

A magyar–kínai kereskedelmi forgalom, 1969–1990 (millió Ft)

Év	Import Kínából	Export Kínába	Összes forgalom	Egyenleg
1969	135	84	219	-51
1970	148	99	247	-49
1971	196,6	312,8	509,4	116,2
1972	222,1	353,6	575,7	131,5
1973	246,1	369,6	615,7	123,5
1974	272,1	219,3	491,4	-52,8
1975	477,6	352,7	830,3	-124,9
1976	1 275,3	1646,5	2 921,8	371,2
1977	1 683,7	1304,7	2 988,4	-379
1978	2 808,8	2130,9	4 939,7	-677,9
1979	2 179,1	2415,8	4 594,9	236,7
1980	1 991,3	1749,4	3 740,7	-241,9
1981	1 742,7	1147,5	2 890,2	-595,2
1982	1 095,1	1251,7	2 346,8	156,6
1983	1 295,3	1974,3	3 269,6	679
1984	2 214,2	3198,9	5 413,1	984,7
1985	3 524,3	5608,4	9 132,7	2084,1
1986	7 896,7	7863,6	15 760,3	-33,1
1987	10 030,2	4975	15 005,2	-5055,2
1988	7 965,2	9435	17 400,2	1469,8
1989	5 473,8	6981,2	12 455	1507,4
1990	3 089	5170	8 259	2081

Forrás: Készült a Központi Statisztikai Hivatal *Statisztikai Havi Közlemények* első számában közölt, előző évre vonatkozó adatok alapján.

Forrás- és irodalomjegyzék

1. Kiadatlan források lelőhelye

MNL GYMSM GYL

Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Vármegye Győri Levéltára

MNL OL

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Budapest)

OSA

Open Society Archives (Budapest)

2. Kiadott források és szakirodalom

Alamgir

2014 Alamgir, Alena: Recalcitrant Women: Internationalism and the Redefinition of Welfare Limits in the Czechoslovak-Vietnamese Labor Exchange Program. In: *Slavic Review*, 73. (2014) 1. sz. 133–155. DOI: <https://doi.org/10.5612/slavicreview.73.1.0133>.

Apor

2017 Apor Péter: Szocialista migráció, posztkolonializmus és szolidaritás. Magyarország és az Európán kívüli migráció. In: *Antro-pólus*, 2. (2017) 2. sz. 26–44.

Bartha

2013 Bartha, Eszter: *Alienating Labour: Workers on the Road from Socialism to Capitalism in East Germany and Hungary*. New York, 2013.

Bortlová-Vondráková – Szente-Varga

2021 Bortlová-Vondráková, Hana – Szente-Varga, Mónika: Labor Migration Programs Within the Socialist Bloc. Cuban Guestworkers in Late Socialist Czechoslovakia and Hungary. In: *Labor History*, 62. (2021) 3. sz. 297–315. <https://doi.org/10.1080/0023656X.2021.1908972>.

Germuska–Honvári

2014 Germuska Pál – Honvári János: A közúti járműgyártás története Győrött 1945-től 1990-ig. In: *Győr fejlődésének mozgatórugói*. Szerk.: Honvári János. Győr, 2014. 21–111.

Győr-Sopron Megye Statisztikai Évkönyve

1986 Központi Statisztikai Hivatal Győr-Sopron Megyei Igazgatósága: 1985. Győr, 1986.

Horváth

1990 Horváth Ede: *Én volnék a vörös báró?* Bp., 1990.

Kovács

2008 Kovács Éva: „A beékelődést kiküszöbölték.” Lengyel vendégmunkások Beremenden 1979–1981. In: *Regio. Kisebbség, Kultúra, Politika, Társadalom*, 19. (2008) 3. sz. 73–109.

Mark–Iacob–Ruprecht–Spaskovska

2019 Mark, James – Iacob, Bogdan C. – Ruprecht, Tobias – Spaskovska, Ljubica: 1989: *A Global History of Eastern Europe*. Cambridge, 2019.

Tomka

2023 Tomka Béla: *Globalizáció Kelet-Közép-Európában a második világháború után. Narratívák és ellennarratívák*. Pécs, 2023.

Vámos

2020 Vámos Péter: *Magyar–kínai kapcsolatok, 1949–1989*. Bp., 2020.

2021 Vámos Péter: Moszkva árnyékában. Magyar–kínai kereskedelmi kapcsolatok a hidegháború idején. In: *Világtörténet*, 11. (43.) (2021) 3. sz. 441–460.

Zofka–Chen

2023 Economic Dimensions of the Sino–Soviet Alliance and Split. [Special Issue.] Eds.: Zofka, Jan – Chen, Tao. In: *European Review of History*, 30. (2023) 3. sz. 333–495.

Zofka–Vámos–Urbansky

2023 *Beyond the Kremlin's Reach: Eastern Europe and China in the Cold War Era*. Eds.: Zofka, Jan – Vámos, Péter – Urbansky, Sören. Abingdon, 2023.

ISAAC BERSHADY – PÉTER VÁMOS

“THEY CAME TO HUNGARY TO LEARN”

CHINESE GUEST WORKERS IN GYŐR

In the wake of China’s 1979 economic reform and opening up, Hungary and China sought to further expand bilateral trade. Hungary exported heavy industrial goods, such as Rába trucks and bus parts made by the Hungarian Wagon and Machine Factory in Győr, and imported Chinese consumer goods. However, in the 1980s, Rába faced a looming labor crisis of rising wages and an aging workforce that threatened to undercut profitable exports. The Hungarian government and the Hungarian Wagon and Machine Factory pursued foreign guest workers as a solution; in 1987, 350 Chinese guest workers joined the production line in Győr, and the factory director hoped more would join. This article explores the context and experience of Chinese guest workers in Győr, arguing that Chinese guest workers in Hungary represented the market and profit reorientation of “socialist globalization” in the 1980s and prompted local backlash from Hungarian workers that combined economically and racially motivated anxieties.

CONTENTS

Hungary's Foreign Policy Opening in the Second Half of the 1980s (Péter Vámos)	325
---	-----

Studies

Mózes Csoma: A Foreign Policy Opening in the Late Kádár Era: The Establishment of Diplomatic Relations between Hungary and South Korea	329
Attila Novák: Long March, Loopholes Exploited: The History of Hungarian–Israeli Diplomatic Relations until the Resumption of Diplomatic Relations	349
István Tarrósy: Hungarian Foreign Policy Regime Change in Africa: Relations with the Republic of South Africa in the 1980s–1990s	371
Isaac Bershaday – Péter Vámos: “They Came to Hungary to Learn”: Chinese Guest Workers in Győr	387

Workshop

Gábor Demeter: The Perception of Ottomans and Muslims in Bulgaria in the 19 th Century: The Roots of Present-day Stereotypes and Prejudices	409
Dániel Farkas: Heading to Baku! The History of Dunsterforce	431

Book Reviews

A History of Ukraine (Katalin Schrek)	461
The Hungarian–Albanian Dictionary by Zoltán László: Imperialism and Linguistics (Joachim Matzinger)	466
The Polish Question in Hungary in the World War I (Dániel Miklós)	470
Hitler's French Soldiers in the Soviet Union (Márk Palócz)	473
Hungarian Diplomatic Sources on the Azerbaijani–Armenian Conflict (Kornél Nagy)	476

Ára: 800 Ft
Előfizetőknek: 600 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél,
vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszámán: 06-80/444-444,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440,
vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda,
Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható a Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetében
(1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.,
telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban
(1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

A Világtörténet 2023. évi évfolyamának megjelentetését
a Magyar Tudományos Akadémia, a Magyar Kutatási Hálózat Titkársága
és a Petőfi Kulturális Ügynökség támogatja.

HUN
REN

Petőfi
Kulturális
Ügynökség

